

Oorlogsgraven

Inleiding

Deze bronbewerking vormt een aanvulling op de gegevens, die vermeld zijn in het boek 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger', Harener Historische Reeks nr 15 (Haren 2010), geschreven door Wil Legemaat. Van de gegevens opgenomen in de archiefnummers Deel 2 (1920-1989) 1376, 1377 en 1378 is bij de voorbereiding van dit boek geen gebruik gemaakt. Bij de samenstelling van deze bronbewerking is ook het boek van Truus de Witte, 'Op een onbekende plaats begraven, de April-Meistakingen van 1943, een onderzoek naar oorlogsvermissing', (Leeuwarden, 2010) gebruikt. Voorts is voor deze bronbewerking relevant deel 9 in de Harener Historische Reeks: H.J.C. Bekenkamp, 'Bezetting en bevrijding van Haren – 1940-1945' (Haren, 1995).

Op het boek 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger' zijn een aantal aanvullingen en correcties verschenen. Zie hierover www.oldgo.nl> publicaties>Harener Historische Reeks>deel 15

De graven van de oorlogsslachtoffers kunnen worden ingedeeld in drie categorieën:

1. Nederlandse burgers
2. Geallieerde militairen
3. Duitse militairen

Oorlogsgravenstichting (OGS)

De Oorlogsgravenstichting (OGS) is opgericht op 13 september 1946. Doelstelling van deze stichting is "het aanleggen, inrichten en verzorgen van graven en erevelden, waar ook ter wereld, van na 9 mei 1940 gevallen militairen van de Nederlandse krijgsmacht en van Nederlandse burgers die, hetzij metterdaad de vijand bestrijdende dan wel ten gevolge van hun handelingen of houding tegenover de vijand, het leven hebben verloren". De OGS houdt een slachtofferregister (necrologisch archief) bij, zie www.ogs.nl. Eén van de erevelden van de OGS is het Ereveld Loenen in de gemeente Apeldoorn.

Aanvankelijk registreerde de OGS alleen de particuliere graven van oorlogsslachtoffers. Later werd van een groot aantal van deze graven het beheer en onderhoud van particulieren overgenomen. In een aantal gevallen zorgde de OGS zelf voor een gedenksteen op het graf van een slachtoffer. Vanaf eind jaren zeventig van de vorige eeuw streeft de OGS naar een beperking van het aantal verspreid liggende oorlogsgraven en wil men de stoffelijke resten van slachtoffers zoveel mogelijk overbrengen naar een ereveld van de stichting, zoals het genoemde Ereveld Loenen.

Voor alle duidelijkheid moet worden opgemerkt, dat niet ieder slachtoffer van de oorlog ook een oorlogsslachtoffer is in de terminologie van de OGS. Iemand die dodelijk getroffen is door geallieerd geweervuur, zoals Wilhelmus van Sluijs (zie hieronder) is wel een slachtoffer van de oorlog, maar geen oorlogsslachtoffer volgens de statuten van de OGS.

Graven van Nederlandse Burgers

Uitgangspunt van mijn beschrijving van dit onderdeel is de brief van de OGS van 22 maart 1957 aan de Burgemeester der gemeente Haren. Bij deze brief is een lijst

gevoegd van de door de OGS geregistreerde oorlogsgraven in de gemeente Haren. De OGS geeft aan deze lijst na een lange periode van voorbereiding als definitief te beschouwen. Op de lijst worden 13 graven vermeld. In de brief wordt over de lijst nog het volgende vermeld: “Volledigheidshalve zijn op de lijsten medegenomen de namen van personen, die wel in de necrologische administratie der Stichting voorkomen, doch die uiteindelijk (om uiteenlopende redenen) door de Stichting niet als Oorlogsslachtoffer in de zin der Statuten worden aangemerkt¹. Deze namen zijn met een cijfer aangeduid en kunnen buiten beschouwing blijven.” Eén vermelding op de lijst van de gemeente Haren past in deze categorie². Deze vermelding is in de onderstaande opsomming daarom niet opgenomen. Er resteren dus 12 vermeldingen.

1. Dirk Bos.

Begraven op de gemeentelijke begraafplaats ‘De Eshof’ aan de Rijksstraatweg te Haren Geen aanvulling op gegevens in ‘Van kwaad tot onvoorstelbaar erger’.

2. Cornelis Hendrik Burema

Cornelis Hendrik Burema werd aanvankelijk begraven te Rostock. Op 8 juni 1948 vond de herbegravenis plaats op ‘De Eshof’. Tot december 1954 stond op zijn graf geen gedenksteen. In september 1954 benaderde de OGS de gemeente over het plaatsen van een blijvend gedenkteken in de vorm van een grafsteen overeenkomstig het uniforme model van de stichting. De gemeente verklaarde zich bereid medewerking te verlenen aan het plaatsen van deze steen en het onderhoud op zich te nemen tegen een jaarlijkse vergoeding van f. 5,-. De grafsteen werd daarop in december 1954 geplaatst. Het graf kreeg de status van zogenaamd Stichtingsgraf (dat wil zeggen als een graf met blijvende en verzekerde status, gevrijwaard van ruiming). Overigens wordt verwezen naar de gegevens in ‘Van kwaad tot onvoorstelbaar erger’.

3. Reinder van Dijk

Reinder van Dijk is op 21 april 1949 herbegraven op ‘De Eshof’, nadat zijn stoffelijk overschot was opgegraven te Leipzig. In een brief van 17 november 1951 aan de Burgemeester van Haren signaleert de OGS het graf van Reinder van Dijk als één van de vijf³ op de gemeentelijke begraafplaats ‘De Eshof’ aan de Rijksstraatweg te Haren

¹ Artikel 1, lid 5, van de Statuten van de Oorlogsgravenstichting luidt:

Oorlogsslachtoffer in deze Statuten zijn diegenen, behorende tot de in het voorgaande lid genoemde categorieën, die na negen mei negentienhonderdveertig, niet de zijde van de vijand gekozen hebbend, als direct gevolg van oorlogsomstandigheden (waaronder mede begrepen de in Nederlands-Indië na het einde van de Tweede Wereldoorlog gevolgde gebeurtenissen), zijn omgekomen:

- a. tijdens de ontplooiing, deelname aan en terugkeer van oorlogshandelingen of gewapend optreden ten dienste van het Koninkrijk der Nederlanden;
- b. tijdens het metterdaad de vijand bestrijden, dan wel ten gevolge van hun handelingen of houding tegenover de vijand;
- c. tijdens de door de vijand opgelegde internering of vervolging;
- d. tijdens de ontplooiing van, deelname aan en terugkeer van vredes-, veiligheids- of ordehandavingsmissies, in opdracht van, of met instemming van de Nederlandse overheid.

² Het betreft Barteld Pruisman, geboren te Sappemeer op 24 juli 1921, overleden tussen Lamballe en Cherbourg op 8 september 1944 (op de grafsteen wordt ‘Rennes’ als plaats van overlijden vermeld). Begraven op ‘de Eshof’. Het graf ligt op de begraafplaats tussen de graven van Reinder van Dijk en Cornelis Hendrik Burema. Zie ook de appendix Barteld Pruisman aan het slot van deze bronbewerking.

³ In de brief worden genoemd: Reinder van Dijk, Corrie Goes, Hendrik Nagel, Pieter Wieringa en een onbekende. De namen Goes en Wieringa zijn op de brief door de ontvanger bij de gemeente met pen gecorrigeerd in Goos en Wierenga.

aangetroffen graven van personen “die voor het Vaderland zouden zijn gevallen (gesneuveld of door terreur om het leven gekomen) en die in de gegevens der Oorlogsgravenstichting nog niet of slechts onvolledig voorkomen”. De burgemeester van Haren bevestigt op 7 december 1951, dat Reinder van Dijk net als de andere drie⁴ in de brief met name genoemde personen inderdaad voor het vaderland is gevallen.

De OGS heeft vervolgens contact met de weduwe van Reinder van Dijk over het onderhoud van het graf. Zij verzoekt daarop de OGS het graf over te nemen en te doen onderhouden. De OGS vraagt daarop op 15 november 1961 aan het gemeentebestuur om het graf aan te merken als Stichtingsgraf (dat wil zeggen als een graf met blijvende en verzekerde status, gevrijwaard van ruiming) en het onderhoud uit te voeren voor een vergoeding van f. 5.- per jaar. De gemeente reageert hier positief op. Vanaf december 1961 is de OGS derhalve verantwoordelijk voor het graf van Reinder van Dijk. Overigens wordt verwezen naar de gegevens in ‘Van kwaad tot onvoorstelbaar erger’ en de daarop verschenen aanvulling met extra gegevens en correcties betreffende Reinder van Dijk.

4. Cornelis Goos

1945

Heden achtien April negentienhonderd vijf en veertig, verscheen voor mij, ambtenaar van den burgerlijken stand der gemeente Haren: van der Baaren, Klaas

oud veertien jaren, aanspreker wonende te Haren, die verklaarde, daarvan uit eigen wetenschap kennis dragende, dat op veertien April dezes jaars, te veertien uur in deze gemeente is overleden:

Goos, Cornelis
 oud zes en veertig jaren, kleermaker
 geboren te Groningen, wonende te Haren,
 zoon van Groot, Johannes Bernardus
Conjunctus, carpenterfabrikant en bebedingen,
Thanna Elisabeth, zonder beroep, beiden
wonende te Haren.

In het genoemde overzicht van de OGS van 22 maart 1957 wordt als slachtoffer vermeld Cornelis Goos. Deze vermelding stemt ook overeen met de gegevens uit de overlijdensakte en met de vermelding in het slachtofferregister van de OGS (zie www.ogs.nl). Op zijn grafsteen op de gemeentelijke begraafplaats ‘De Eshof’ aan de Rijksweg te Haren, in de rouw advertentie (opgenomen in ‘Bezetting en bevrijding van Haren – 1940-1945’), op het monument voor de Nederlands Hervormde kerk in het dorp Haren en in ‘Van kwaad tot onvoorstelbaar erger’ wordt betrokkene vermeld met de achternaam Goes. Die naam ‘Goes’ komt ook een aantal keren voor in correspondentie tussen de gemeente en de OGS (zie de onder Reinder van Dijk aangehaalde correspondentie uit 1951). De naam is dan door de gemeente steeds veranderd in ‘Goos’. Blijkbaar gebruikte de familie een andere schrijfwijze van de achternaam dan de officiële volgens de Burgerlijke Stand.

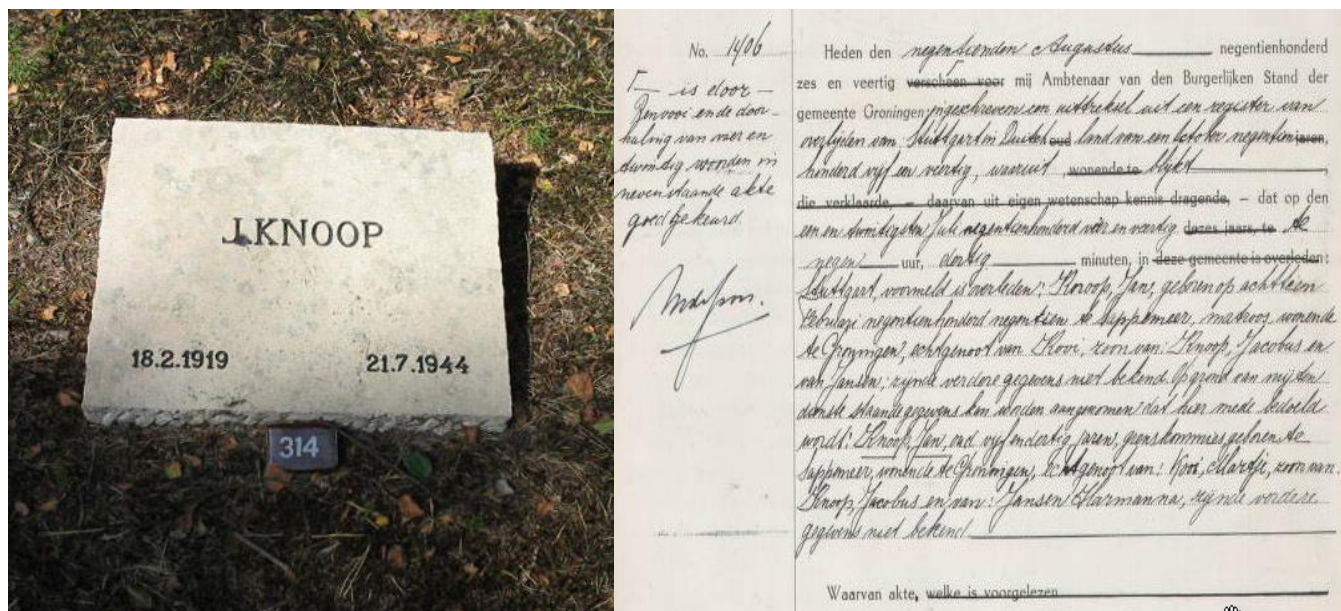
5. Jan Knoop

Jan Knoop werd na de oorlog op 23 november 1951 herbegraven op de Nederlands Hervormde begraafplaats aan de Kerkstraat in Haren. Waarom hij in Haren begraven werd is (nog) niet duidelijk. Jan werd geboren op 18 februari 1919 te Sappemeer als zoon van Jacobus Knoop en Harmanna Jansen. Jan Knoop was gehuwd met Martje

⁴ Cornelis Goos, Hendrik Nagel en Pieter Wierenga.

Kooi. Als beroepen van Jan Knoop worden vermeld: grenscommies en matroos. Jan Knoop overleed op 21 juli 1944 te Stuttgart (Duitsland). Blijkens de vermelding in het slachtofferregister van de OGS verbleef Jan Knoop in Duitsland als krijgsgevangene. Begin 1980 werd het stoffelijk overschot van Jan Knoop overgebracht naar het Ereveld Loenen (de foto van zijn graf is overgenomen van www.ogs.nl). Dit gebeurde op verzoek van mevrouw M. Keizer-Kooi te Wassenaar (naar ik aanneem de hertrouwde weduwe van Jan Knoop).

Omdat Jan Knoop niet in Haren woonde is hij niet vermeld op het monument voor de oorlogsslachtoffers en ook niet in 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger'.

6. Menco Rein Mulder

Begraven op de gemeentelijke begraafplaats 'De Eshof' aan de Rijksstraatweg te Haren. Geen aanvulling op gegevens in 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger'.

7. Hendrik Nagel

Begraven op de gemeentelijke begraafplaats 'De Eshof' aan de Rijksstraatweg te Haren. Zie over het opnemen van Hendrik Nagel in de registratie van de OGS de bij Reinder van Dijk aangehaalde correspondentie uit 1951. Verder geen aanvulling op gegevens in 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger'.

8. Pieter Roelf Roelfsema

Begraven op de gemeentelijke begraafplaats 'De Eshof' aan de Rijksstraatweg te Haren. Geen aanvulling op gegevens in 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger'.

9. Jacob Venema

Ook Jacob Venema wordt genoemd in de lijst van de OGS van 22 maart 1957. In een brief aan de Commissaris der Koningin in de provincie Groningen dd 1 april 1963 maken burgemeester en wethouders nog melding van "2 graven van Nederlandse oorlogsslachtoffers op de Nederlands Hervormde begraafplaats te Haren, welke beide graven door familie worden onderhouden". Hiermee werd zonder twijfel bedoeld op de graven van Jan Knoop en Jacob Venema. Het is vreemd, dat met deze kennis vervolgens niets gedaan is. Jacob Venema werd in 1948 niet vermeld op het monument voor de oorlogsslachtoffers te Haren. Vervolgens behoorde hij niet meer tot het 'collectief geheugen' toen later (zie hierover 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger') namen op het monument werden aangevuld. Een mogelijke reden hiervoor kan zijn, dat het overlijden van Jacob Venema niet in de gemeente Haren is geregistreerd.

Hij werd dus bij zijn overlijden niet meer als inwoner van de gemeente gezien. Hoewel Jacob Venema in het slachtofferregister van de OGS was opgenomen, raakte zijn graf ook bij de OGS in de vergetelheid. Pas in maart 2012 werd het graf van Jacob Venema op de Nederlands Hervormde begraafplaats aan de Kerkstraat te Haren 'herontdekt'. Met ingang van 2012 wordt ook zijn graf betrokken bij de herdenking van de gevallen op 4 mei. Meer hierover in de aanvulling over Jacob Venema bij 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger'.

10. Karel Godert Walter

Begraven op de gemeentelijke begraafplaats 'De Eshof' aan de Rijksstraatweg te Haren. Geen aanvulling op gegevens in 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger'.

11. Pieter Wierenga

Begraven op de gemeentelijke begraafplaats 'De Eshof' aan de Rijksstraatweg te Haren. Zie over het opnemen van Pieter Wierenga in de registratie van de OGS de bij Reinder van Dijk aangehaalde correspondentie uit 1951. Verder geen aanvulling op gegevens in 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger'.

12. Onbekende Nederlander

Op 30 november 1945 en 1 december 1945 werd een massagraf geruimd in de Appelbergen. In het graf werden 19 stoffelijke overschotten gevonden. Het waren alle slachtoffers van het harde optreden van de Duitse bezetter in reactie op de April-Meistakingen in 1943. Alle slachtoffers werden voor identificatie overgebracht naar het lijkenhuisje op de gemeentelijke begraafplaats 'De Eshof' te Haren. Een uitvoerige beschrijving is te vinden in het reeds genoemde boek 'Op een onbekende plaats begraven'. Van de 19 gevonden overschotten konden begin december 1945 18 worden geïdentificeerd. Bijna alle (16 van de 19) slachtoffers bleken te behoren tot de groep personen, die op 3 mei 1943 was gefusilleerd te Trimunt bij Marum. Zij werden op 11 december 1945 herbegraven te Marum. Eén slachtoffer werd op 12

december 1945 herbegraven te Nieuw-Buinen en één slachtoffer op 13 december 1945 te Roden. Van één stoffelijk overschot kon de identiteit niet worden vastgesteld. Dit slachtoffer werd op 2 januari 1946 als ‘onbekende Nederlander’ herbegraven op ‘De Eshof’. Het graf (nummer E.02.01.G.07) lag links naast het graf van de geallieerde militairen (zie hieronder).

In 1950 en 1951 wordt over het graf van de onbekende Nederlander een vreemde correspondentie gevoerd tussen het gemeentebestuur van Haren en de OGS. Bij brief van 26 februari 1950 no 288 (de brief is als ingekomen afgestempeld op 2 maart 1950) meldt de directeur van de OGS, dat hem bij een bezoek ter plaatse is gebleken, dat het onderhoud en de beplanting van het graf van de onbekende Nederlander keurig was en dat het graf was ingericht met een houten bord. Zo’n inrichting wordt door de OGS als ‘voorlopig ingericht’ aangemerkt. Daarom kondigt de directeur van de OGS aan, dat te zijner tijd een grafsteen zal worden geplaatst. Blijkbaar leidt de brief van de directeur van de OGS op het gemeentehuis tot enige discussie. Voorts is er iets vreemds aan de hand met de jaartallen, want op 21 september 1951 (dus ruim 1,5 jaar later) schrijft de burgemeester van Haren het volgende aan de OGS.

“Onder verwijzing naar Uw brief van 26 februari j.l. no 288, en in verband met ter zake gevoerd mondeling overleg, deel ik u mede, dat de hier gangbare veronderstelling, dat het op de gemeentelijke begraafplaats “Eshof” aanwezig graf van een Onbekende het overschot van een landverrader bevat, tenslotte niet bewezen is kunnen worden. Nu geen enkele zekerheid verkregen is omtrent de identiteit van de daarin begravenen, laat ik gaarne aan Uw stichting de beslissing of de gebruikelijke grafsteen de voorlopige inrichting van het graf zal vervangen. Mijn met bovengenoemde veronderstelling verband houdende bezwaren laat ik bij deze dus varen.”

Van de OGS ontvangt de gemeente op 17 oktober 1951 (gedateerd 15 oktober 1951) de volgende reactie.

Met verwijzing naar uw schrijven dd 21 september 1951 heb ik de eer u mede te delen, dat het graf van de “onbekende Nederlander” gelegen op de gemeentelijke begraafplaats De Eshof te Uwent, door het Ministerie van Oorlog als Rijksgraf wordt aangemerkt. De Oorlogsgravenstichting heeft besloten, nu het vermoeden van politieke onbetrouwbaarheid van dit oorlogsslachtoffer geen stand houdt, het oorspronkelijk oordeel van het Ministerie van Oorlog te volgen en op het graf alsnog de – intussen reeds vervaardigde – steen te doen plaatsen.

Onduidelijk is waar de door de burgemeester van Haren genoemde ‘gangbare veronderstelling’, dat het graf van de onbekende een landverrader zou bevatten op werd gebaseerd. In het boek ‘Op een onbekende plaats begraven’ komt dit verhaal niet aan de orde en in het licht van de in dit boek gepresenteerde feiten, is de veronderstelling ook onbegrijpelijk. Waarom zou een landverrader door de Duitsers begraven zijn in een massagraf met gefusilleerde personen in het kader van het neerslaan van de April-Meistakingen in 1943?

Als de OGS eind jaren zeventig van de vorige eeuw streeft naar een concentratie van oorlogsgraven op de eigen erevelden, komt ook de overplaatsing van het graf van de ‘onbekende Nederlander’ naar het Ereveld Loenen aan de orde. De OGS verzoekt daarom op 27 oktober 1978 de gemeente Haren om het stoffelijk overschot te mogen opgraven en te mogen herbegraven in Loenen. De gemeente stemt hiermee in. Aan de overbrenging van het stoffelijk overschot wordt in de plaatselijke pers aandacht geschonken. Dit leidt tot de suggestie, dat het om Harm Bakker zou kunnen gaan. Harm Bakker was ook een slachtoffer van de Duitse executies naar aanleiding van de April-Meistakingen 1943. Wellicht stamt een ongedateerde vermelding op de lijst met

oorlogsgraven in het gemeentelijk archief (de bijlage bij de brief van de OGS van 22 maart 1957) uit deze periode. Deze vermelding luidt: “deze onbekende Nederlander is vermoedelijk: Bakker, Harm, Roodeschool 13-2-1917, Groningen 3-5-1943”. Genoemde Harm Bakker is overigens niet geboren in Roodeschool, maar in Roderesch (ook Steenberghe wordt wel als geboorteplaats genoemd). Hij wordt op 3 mei 1943 standrechtelijk geëxecuteerd op de pistoolbaan van de Rabenhauptkazerne te Groningen. Bij nader onderzoek blijkt het signalement van Harm Bakker niet overeen te stemmen met de kenmerken van het opgegraven slachtoffer. Ook een hernieuwde poging het opgegraven slachtoffer te relateren aan de andere nog steeds vermiste slachtoffers van de standrechtelijke executies als reactie van de bezetter op de April-Meistakingen 1943 loopt op niets uit. Op 21 december 1978 meldt de directeur van de OGS, dat het stoffelijk overschot is overgebracht naar Loenen (Truus de Witte noemt in haar boek 9 maart 1979 als datum van herbegraving).

Na ruim 30 jaar naar ere-veld Loenen Harens 'onbekende Nederlander' weg

Een druifregen valt neer op de donkere kale boomtakken, de bruin verdroogde haag en de zwarte paraplu's. Doet de modderige grond glimmen en maakt de toehal niet vrolijke omgeving nog droefgeestiger.

De poorten van het Harener kerkhof de Eshof zijn hermetisch gesloten als een groep mannen tussen de graven in de grond vroeft. Met grote omzichtigheid op zoek naar de overblijfselen van een onbekende man.

Na gisteren rusten de overschotten van een Nieuw-Zeelandse en drie Britse vliegers, gesneuveld in de tweede wereldoorlog, samen. Het graf van de „onbekende Nederlander“ op het Harener kerkhof is niet meer.

● H.H. Schimmel

Mei 1943. Stakingen in Nederland. In Trimunt bij Marum, wordt een groep Nederlanders zonder vorm van protest om het leven gebracht. In het hok van de nacht worden de lichamen met een Duitse legerwagen naar een stille plaats in Appellbergen vervoerd en daar in een massagraf geïd.

De 70-jarige H.H. Schimmel uit Haren, voormalig beheerder van de begraafplaats de Eshof. „Hoe geheimzinnig is dat ook doet, zo iets wordt toch bekend. Direct na de bevrijding zijn die mensen opgegraven en heeft men geprobeerd ze te identificeren. De meesten kwamen uit de buurt van Marum. Er was ook een jongen van 16 jaar bij. Alleen van één man heeft men nooit kunnen vaststellen wie hij was of waar hij vandaan kwam.

Er is wel eens gezegd dat het ene Bakker uit Hoogezand zou kunnen zijn, maar we hebben daarvoor nooit zekerheid gekregen. Daarom is hij bij ons begraven als onbekende Nederlander. Samen met de piloten die in augustus 1941 zijn neergestort boven het Paterswoldse Meer en de vlieger die sneuvelde bij een lucht-raid in februari 1945 op het emplacement van Onnen. Zijn toestel kwam toen op een huis terecht“.

„Ene Bakker“

„Ene Bakker uit Hoogezand“. Maar ook andere plaatsen zijn wel genoemd als mogelijke herkomst van de onbekende man op het kerkhof. Zeker is het nooit geworden.

Nu, meer dan 30 jaar later, is er bij de gemeente Haren een verzoek gekomen de Nederlandse Oorlogsgraven Stichting om het graf te mogen verplaatsen. Naar het ereveld in Loenen, waar burgergevallenen uit de tweede wereldoorlog hun laatste rustplaats hebben. Hetgeen gisteren dus is gebeurd.

Voor de heer Schimmel, gepensioneerd na ruim 35 jaar op de begraafplaats te hebben gewerkt, toch een soort afsluiting. Praterende komen de herinneringen weer boven. Uit de oorlogstijd, toen hij actief was in het verzet. Waarbij zijn dienstwoning bij de begraafplaats als hoofdkwartier werd gebruikt. Veel wil hij er overigens niet over kwijt. „Er moest wel eens iemand uit het ziekenhuis worden gehaald. En we maakten materiaal voor andere groepen. Trekbonnen en zo. We hadden een paar specialisten onder ons“.

De begraafplaats zelf bleek ook zeer bruikbaar. Een grafkeizer werd volgevoerd met spulletjes van de leden van de groep die moesten onderduiken.

„Ik heb nog een ontluikingspijp aangelegd die onder de heg uitkwam. Na de bevrijding kwam alles er heel goed uit. De twee radio's die er bij waren deden het nog prima.“

Kort na de bevrijding kon hij weer aan de slag. Bij de gewichten om Groningen waren natuurlijk nogal wat Duitsers gesneuveld. Die moesten worden begraven. Door de Canadezen werden er 49 naar de begraafplaats Esserveeld gebracht maar die was gesloten. Geen problemen, in een wei even verderop lag een tankgracht. Daar dus maar in, even de handen uit de mouwen en de zaak was gepiept“.

Later bleek, dat tussen de Duitse soldaten ook een verzetsman lag en dat de eigenaar van het land ook niet zo enthousiast was over de „oplossing“. Waarop de heer Schimmel in actie moest komen.

„Leuk werk was het niet. Uiteindelijk hebben we het werk laten doen door een groep NSB-ers die in de van Heukelomstichting waren opgesloten. Op het kerkhof in Haren is toen een massagraf gemaakt. De lichamen zijn aan het eind van de vijftig jaren overgebracht naar de Duitse begraafplaats in IJsselstein“.

Laat in de middag op de Eshof, het is inmiddels droog geworden en het is wat lichter. De poorten zijn nu open. In een toekje bij de ritselede haag staan de vier stenen en het houten kruis op de graven van de geëlierde vliegers. Aan niets is te zien dat er nog een graf is geweest. Van een onbekende. Het is er erg rustig.

BEN HIETBRINK

Nieuwsblad van het Noorden, 14 december 1978

In het kader van haar onderzoek naar de 16 nog steeds vermiste slachtoffers van de standrechtelijke executies begin mei 1943 heeft Truus de Witte alle bekende gegevens over de ‘onbekende Nederlander’ nog eens opnieuw bekeken. Zij kwam tot de conclusie, dat bij de identificatie van de 16 te Marum herbegraven slachtoffers een fout is gemaakt. Op grond van onjuiste gegevens is één van deze slachtoffers geïdentificeerd als Friedrich Ludwig (Frits) van de Riet. Ten onrechte, want het bleek in werkelijkheid te gaan om Broer de Witte, de oom van Truus de Witte. Broer de Witte is geboren te Blauwhuis. Hij werd standrechtelijk gefusilleerd op 3 mei 1943 om 15.00 uur op de pistoolbaan van de Rabenhauptkazerne te Groningen. De ‘onbekende Nederlander’ bleek dus Frits van de Riet te zijn. Hij werd op 15 februari 1915 geboren te Amsterdam en woonde in Heemstede. In 1943 verbleef hij als onderduiker te Marum. Hij werd daar met 15 anderen opgepakt nadat enige wegversperringen waren opgericht bij de Duitse stelling Trimunt. Op 3 mei 1945 omstreeks 13.30 uur werden al deze 16 personen standrechtelijk geëxecuteerd. Zij werden vervolgens gedumpt in een massagraf in de Appelbergen. Op 14 oktober 2008 is het lichaam van Van de Riet alsnog van Loenen overgebracht naar de begraafplaats te Marum en daar begraven schuin onder de voor hem reeds vele jaren eerder opgerichte gedenksteen. Het graf van Broer de Witte is onberoerd gelaten. Voor Broer de Witte is een steen aan het monument toegevoegd.

Derk Mulder

Derk Mulder werd op 2 oktober 1944 door een Duitse soldaat doorgeschoten op het rangeerterrein te Onnen. Zijn levensbeschrijving staat in ‘Van kwaad tot

onvoorstelbaar erger'. Derk Mulder werd begraven op de gemeentelijke begraafplaats 'De Eshof'. Derk komt niet voor in het necrologisch archief van de OGS. Hij komt (anders dan zijn broer Menco Rein Mulder) derhalve ook niet voor op het overzicht van 22 maart 1957. Wel is hij direct (in 1948) vermeld op de gedenksteen voor de Nederlandse Kerk in het dorp Haren. Tot 2010 werd aan het graf van Derk Mulder geen aandacht geschonken bij de jaarlijkse rondgang over 'De Eshof' op 4 mei. Nu is dat wel het geval.

Wilhelmus van Sluijs

Wilhelmus van Sluijs is inmiddels opgenomen in het necrologisch archief van de OGS. Tot 2019 is bij de jaarlijkse rondgang op 4 mei aan zijn graf geen enkele aandacht geschonken. Van Sluijs werd op dinsdag 6 februari 1945 tussen 09.00 uur en 10.00 uur op de Rijksstraatweg te Harenermolen door een kogel dodelijk getroffen toen zes Engelse vliegtuigen het spoorwegemplacement te Onnen met hun boordwapens beschoten. Hij woonde toen aan de Lutsborgsweg 45 bij de familie Tepper. Tien dagen na zijn overlijden had hij in het huwelijk zullen treden met Pieterdiena Tepper. Wilhelmus van Sluijs wordt (situatie voorjaar 2022) niet vermeld op de gedenksteen voor de kerk in het dorp Haren. Ook Jafen Tepper, een broer van zijn aanstaande bruid, die omkwam in het Duitse concentratiekamp Flossenburg wordt niet op deze steen vermeld. Zie ook de column Oorlogsslachtoffers op www.oldgo.nl.

Graven van geallieerde militairen

Op de gemeentelijke begraafplaats 'De Eshof' aan de Rijksstraatweg te Haren zijn vier geallieerde vliegeniers begraven. Dit zijn:

George Albert Cowell

Henry Law

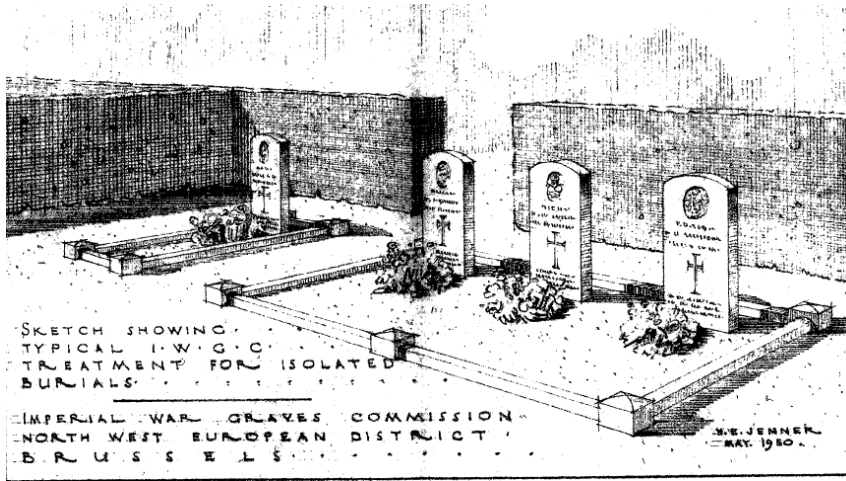
Peter Francis Barclay Orwin

Deze drie Engelse vliegeniers behoorden tot de bemanning van een bommenwerper die door een Duitse jager werd neergeschoten en neerkwam in het Paterswoldsemeer. Een beschrijving van dit voorval is opgenomen in 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger' en in 'Bezetting en bevrijding van Haren – 1940-1945'. In beide publicaties wordt aangegeven, dat de drie vliegers tegelijk met militaire eer begraven zijn op de gemeentelijke begraafplaats 'De Eshof'. Volgens een ongedateerd en ongesigneerd rapport in het gemeentearchief (zie bijlage 2) is dat niet het geval geweest en hebben drie afzonderlijke begrafenissen plaats gevonden op 19 augustus 1941, 25 augustus 1941 en 26 augustus 1941.

Donald Graeme-Lane Taylor

Taylor was piloot van een Spitfire en behoorde tot de Royal New Zealand Air Force. Hij kwam om bij een beschieting van het rangeerterrein in Onnen. Ook van dit voorval is een beschrijving opgenomen in 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger' en in 'Bezetting en bevrijding van Haren – 1940-1945'. In de genoemde publicaties wordt Taylor aangeduid als D.G.L. Taylor. In het gemeentearchief bevindt zich een brief van het Nederlandsche Roode Kruis dd 25 maart 1946, waarin wordt aangegeven, dat de naam van de betrokken vlieger is: Graeme-Lane Taylor, voornaam Donald. Taylor is begraven op de gemeentelijke begraafplaats 'De Eshof'.

De graven van de vier bovengenoemde vliegeniers waren in eerste instantie ingericht met een herdenkingssteen en daaromheen vier houten kruisen. Een foto is opgenomen in 'Bezetting en bevrijding van Haren – 1940-1945'.

Op 26 februari 1950 kondigt de OGS aan, dat de vier graven te gelegener tijd van een grafsteen zullen worden voorzien. Dat is niet lang daarna gebeurd, waarbij de ‘typical IWGC treatment for isolate burials’ (zie afbeelding) het uitgangspunt is geweest.

Graven van Duitse militairen

In het archief van de gemeente bevindt zich enige fragmentarische informatie over graven van Duitse gesneuvelden op de gemeentelijke begraafplaats ‘De Eshof’ aan de Rijksweg te Haren.

Op 26 november 1947 meldt de burgemeester van Haren aan het Ministerie van Oorlog, dat de graven van de Duitse soldaten op de algemene begraafplaats alhier thans zijn voorzien van een verzamelkruis met het opschrift “Hier ruhen 45 Deutsche Soldaten”.

Op 12 maart 1949 ontvangt de burgemeester van Haren een brief van de directeur van het Informatiebureau van het Nederlandsche Roode Kruis met de volgende inhoud: “Naar aanleiding van een mededeling van de bevoegde Duitse instantie zijn de in uw gemeente begraven onbekende Duitse militairen met het identificatienummer: St. Kp. Gr. E.B. 23-1732 = Kujau, Siegfried, geb. 28-12-1925 te Dresden; Land Schtz. Ers. Btl. 6 St. Kp. 23-241 AB = Reinfort, Paul, geb. 1-6-1885 te Krefeld. Ik verzoek u de nodige wijzigingen en/of aanvullingen in uw gemeente administratie aan te brengen”.

In correspondentie tussen het gemeentebestuur en het Ministerie van Oorlog in oktober/november 1952 is sprake van ruim 30 op ‘De Eshof’ in een massagraf begraven Duitse militairen. Er wordt op 17 november 1952 aan de gemeente een lijst toegezonden met 34 vermeldingen, waarvan 8 met de vermelding “onbekend”. De bovengenoemde Siegfried Kujau en Paul Reinfort staan op deze lijst. Het Ministerie zegt dan toe voor het massagraf naamplaten te zullen leveren voor 8 op het graf te plaatsen betonnen kruisen. Op elke naamplaat zal ruimte zijn voor vier namen. Voor een 9^e (middelste) kruis zal een plaat worden geleverd met de tekst “13 onbekende militairen (13 Unb. Soldaten)”. Het toezenden van de naamplaten zal niet eerder dan in 1953 kunnen geschieden, “aangezien de dezerzijds bekende gegevens via het Informatiebureau van het Nederlandse Roode Kruis bij de competente Duitse instanties dienen te worden geverifieerd, alvorens opdracht aan de platenfabrikant zal kunnen worden gegeven”. Het aantal van 13 onbekende soldaten klopt niet met het aantal onbekenden op de lijst, want dat zijn er slechts 8. Of de platen er ooit gekomen zijn, blijkt niet uit het archief. Beschrijvingen of foto’s van het massagraf zijn mij niet bekend.

Overigens is één persoon op de lijst met gesneuvelde militairen geen Duitser, maar de te Groningen gewoond hebbende Cornelis Frans Joseph Huys. Het overlijden van Huys wordt in 1952 op grond van een beschikking van de Arrondissementsrechtbank

te Groningen ingeschreven in het overlijdensregister van de gemeente Groningen. In de acte wordt aangegeven, dat hij op of omstreeks 15 april 1945 te Groningen is overleden. In 1951 wordt door een nabestaande (waarschijnlijk van Huys) verzocht op het massagraf een monument te mogen plaatsen. De gemeente speelt dit verzoek door aan het Ministerie van Oorlog. De reactie van de kant van het Ministerie is duidelijk: “Het komt mij minder gewenst voor op de rustplaats van de Duitse gesneuvelden een ‘monument’ te doen plaatsen, aangezien bij het merendeel van de Nederlandse bevolking het aantreffen van een monument op een Duits graf, zeker niet aangenaam zou aandoen.”

In 1958 worden de stoffelijke resten van alle op ‘De Eshof’ begraven Duitse militairen overgebracht naar het kerkhof voor Duitse gesneuvelden ‘Ysselsteyn’ te Venray. Er is dan sprake van 46 stoffelijke overschotten. Van 5 gesneuvelden is de naam bekend. Van elke persoon bevindt zich een ‘rapport van overbrenging’ met vermelding van persoonlijke kenmerken in het gemeentearchief. Aangezien in 1952 sprake was van een massagraf voor ruim 30 personen met slechts 8 ‘onbekenden’, moeten er tussen 1952 en 1958 een groot aantal mutaties zijn geweest of de opgaven in 1952 waren verre van correct. Het gemeentearchief bevat daarover geen informatie. Ook de bovengenoemde Cornelis Frans Joseph Huys is niet overgebracht naar Venray.

De namen van de geïdentificeerde gesneuvelden zijn: L.K.S.F. Bruck, Strausberg (zonder vermelding voorletters), Heins Krämer, Ernst Senger en Karl Herber. Op ‘De Eshof’ zijn nu geen Duitse militairen meer begraven.

Over de locatie van het massagraf van de Duitse militairen heb ik nadere mondelinge informatie ontvangen van de heer A. (Ton) Schimmel te Roden. Hij is de zoon van de beheerder van de begraafplaats in de oorlogsjaren en de jaren daarna. Als locatie voor het graf herinnert de heer Schimmel zich met zekerheid de ruimte links van het pad naar het rode stenen huisje, achter de heg. Zie de foto’s. Het pad liep vroeger recht op het huisje af. Bovendien was er vroeger aan de andere zijde van het pad wat meer ruimte. Bij het opgraven van de overschotten in 1958 had de identificatiedienst hier de tenten staan. Volgens de heer Schimmel heeft op het massagraf één betonnen kruis gestaan en hebben er geen andere opgravingen plaats gevonden dan de algehele ontruiming in 1958.

In 2018 ontving ik over de Duitse oorlogsgraven enige nadere informatie van de heer Sipke de Wind. De heer De Wind had de graven wel eens bezocht met een nabestaande van de slachtoffers, de heer Karl Weber. Van deze heer Weber had hij foto’s ontvangen, die indertijd zijn gemaakt door een heer Fenchel. De foto’s laten de situatie op diverse tijdstippen zien: november 1948, april 1949, november 1951, juni 1956 en 1957. De algemene omschrijving bij de op één pagina geplakte kleine foto’s

luit: “Haren Friedhof; Kameradengrab für 45 Soldaten”. Onderstaand de foto van april 1949 met één kruis en een foto van juni 1956 met meerdere kruisen en naamplaatjes. Deze laatste situatie lijkt conform de beschrijving in de bovengenoemde brief van 17 november 1952 van het Ministerie van Oorlog.

In zijn boek “Endkampf om Groningen 13-16 april 1945” gaat Sipke de Wind op pagina 299 en volgende nog dieper in op de Duitse oologsgraven in Haren. Hij beschrijft, dat het de bedoeling van de Canadezen was om 45 in het Academisch Ziekenhuis ‘vergeten’ lijken van Duitse militairen op 19 april 1945 te begraven op de begraafplaats Esserveld aan de Esserweg in Groningen. Toen de vrachtauto’s met de lijken bij deze begraafplaats aankwamen was het al donker. Het hek was op slot en er bleken geen gedolven graven te zijn. Vlak tegenover de begraafplaats – op grondgebied van de gemeente Haren – lag een twee meter diepe tankgracht. De Canadezen hebben deze tankgracht vervolgens gebruikt als massagraf. Twee weken later zijn de lijken overgebracht naar een massagraf op de begraafplaats De Eshof in Haren. Dit onaangename werk moest worden verricht door NSB’ers, die gevangen zaten in het blindeninstituut vlak naast de begraafplaats De Eshof aan de Rijksstraatweg. De opgraving en de herbegraving werden zeer onzorgvuldig uitgevoerd. Er werden geen lijkkasten gebruikt en er werd niets administratief vastgelegd.

In een interview in het Nieuwsblad van het Noorden van 14 december 1978 (zie ook afbeelding hierboven) met H.H. Schimmel, voormalig beheerder van de begraafplaats Eshof zegt deze hierover: "Bij de gevechten om Groningen waren natuurlijk nogal wat Duitsers gesneuveld. Die moesten worden begraven. Door de Canadezen werden er 49 naar de begraafplaats Esserveld gebracht maar die was gesloten. Geen probleem, in een wei even verderop lag een tankgracht. Daar dus maar in, even de handen uit de mouwen en de zaak was gepiept". Later bleek, dat tussen de Duitse soldaten ook een verzetsman lag en dat de eigenaar van het land ook niet zo enthousiast was over de 'oplossing'. Waarop de heer Schimmel in actie moest komen. "Leuk werk was het niet. Uiteindelijk hebben we het werk laten doen door een groep NSB’ers die in de van Heukelom-stichting waren opgesloten. Op het kerkhof in Haren is toen een massagraf gemaakt. De lichamen zijn aan het eind van de vijftiger jaren overgebracht naar de Duitse begraafplaats in Ysselsteyn".

In 1951 is een poging gedaan de 45 lijken op te graven en te verplaatsen naar de Duitse verzamelbegraafplaats Ysselsteyn bij Venray. De medewerkers van de dienst Identificatie en Berging schrokken echter van wat ze aantroffen. De lichamen lagen in het graf in een kluwen verkleefd. Omdat men niet wist hoe in deze situatie te handelen, werd de opgraving van de lijken gestaakt en werd het graf weer toegedekt. Een tweede poging tot opgraving in de zomer van 1958 verliep wel

succesvol. Er werden toen echter geen 45 lijken aangetroffen, maar ook nog het lichaam van een man in uniform in een lijkst. Het was en is nog steeds volstrekt onduidelijk waar dit gekiste lijk vandaan kwam. Met de aanduiding AQ 2-37 is het lijk begraven te Ysselsteyn.

Appendix Barteld Pruisman

Zoals in de paragraaf ‘Oorlogsgravenstichting (OGS)’ reeds is vermeld geeft de OGS bij brief van 22 maart 1957 aan de burgemeester van Haren aan, dat Barteld Pruisman wel voorkomt in de in de necrologische administratie der Stichting, doch uiteindelijk (om uiteenlopende redenen) door de Stichting niet als Oorlogsslachtoffer in de zin der Statuten kan worden aangemerkt.

Barteld Pruisman is overleden op 8 september 1944 nabij de plaats Rennes in Frankrijk. Hij is op 9 april 1947 begraven op de Eshof. Op 8 juni 1948 is Cornelis Hendrik Burema (zie boven) rechts van hem begraven en op 21 april 1949 Reinder van Dijk (zie boven) aan de linkerkzijde.

Het graf van Barteld Pruisman wordt (tot en met 2022) niet betrokken bij de jaarlijkse rondgang op 4 mei. Ook staat Barteld Pruisman niet vermeld op de gedenksteen voor de dorpskerk aan de Rijksstraatweg. Het standpunt van de OGS, dat hij is omgekomen bij een auto ongeluk in Frankrijk, terwijl hij in dienst was (of was geweest) van de Kriegsmarine is hiervan de reden. In 2022 heeft de heer Dirk Munk onderzoek gedaan naar Barteld Pruisman. Hij komt tot conclusies die haaks staan op het standpunt van de OGS. In de column ‘Rehabilitatie voor Barteld Pruisman’ (<https://www.oldgo.nl/publicaties/column-harener-historie/column/615-rehabilitatie-voor-barteld-pruisman>) zijn de belangrijkste conclusies van Dirk Munk verwerkt.